

**Yazar Bilgileri
Author(s)**

**Araştırma Görevlisi
Erhan Ağaoğlu**

Atılım Üniversitesi
erhanagaoglu01@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0874-7857

Künye Bilgisi

Canabas, E. ve Illouz E. (2023). *Mutlu Yurttaş İmalatı*. (Çev. Tufan Göbekçin). İstanbul: İletişim Yayınları.

Imprint Information

Canabas, E. ve Illouz E. (2023). *Manufacturing Happy Citizens*. (Tufan Göbekçin, Trans). İstanbul: İletişim Publication.

**Makale Tarihleri
History of Article**

Geliş Tarihi /Received

11.06.2022

Kabul Tarihi/Accepted

11.06.2022

Anahtar Kelimeler / Keywords

Sosyoloji / Sociology

Siyaset / Politics

Mutluluk / Happiness

Kapitalizm / Capitalism

Eğitim / Education

Teşekkür, Çıkar Çatışması ve Katkı Oranı Beyanı

Statement of Acknowledgment, Conflict of Interest and Contribution Rate

- Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Atıf / Citation

Ağaoğlu, E. (2024). Mutlu yurttaş imalatı- Mutluluk endüstrisi hayatımızı nasıl kontrol ediyor?. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 3(1), ss. 44-48.

Değerlendirme

Edgar Cabanas ve Eva Illouz'un ortak çalışması, sonsuz mutluluk arayışının ideolojik temellerini ve sosyal sonuçlarını eleştirel bir yaklaşımla inceliyor. Okuyucuları, hegemonik olarak nitelendirilebilecek mutluluk anlatısını sorgulamaya davet eden yazarlar, mutluluk endüstrisinin bireysel refah ve toplumsal yapılar üzerindeki geniş sonuçlarını incelemekle kalmıyor, ayrıca tanımladığı mutluluk bilimi ve neoliberal değerlerin kesişimine yönelik kanıtlara dayalı tutarlı ve ilgi çekici bir anlatı sunuyor. Cabanas ve Illouz, somut örnekleriyle okuyucuları mutluluk endüstrisinin varsayılan faydalarını sorgulamaya ve etkilerini düşünmeye davet ediyor.

Yazarlardan Edgar Canabas, Psikoloji alanında doktora derecesine sahiptir. Yazar eleştirel mutluluk çalışmaları ve çalışma hayatında mental sağlık alanlarında çalışmıştır. Sosyoloji alanında profesör olan Eva Illouz ise “kapitalizm sosyolojisi, duygu sosyolojisi, toplumsal cinsiyet sosyolojisi ve kültür sosyolojisi” üzerine yoğunlaşmaktadır (Wzb, t.y). Kitap, yazarların çalışma alanlarının tam bir kesişimi olarak değerlendirilebilir. Yazarların akademik geçmişleri, kitapta kapsamlı bir şekilde incelenen mutluluk kavramının interdisipliner bir yaklaşımla ele alınmasına da olanak sağlamıştır.

Yazarlar incelemelerine başlamadan önce, mutluluk arayışına karşı olmadıklarını ancak mutluluk ile ilgili anlatıları indirgemeci bulduklarını belirtirler: “Bu kitap mutluluğa karşı değil ama mutluluk biliminin vaaz ettiği yaygın ama indirgemeci “iyi yaşam” bakışına karşı.” (Canabas ve Illouz, 2023, s. 14).

Kitap mutluluğu, epistemolojik, sosyolojik, fenomenolojik ve etik yönleriyle ele alır. Bu yöntemle mutluluğun söylem olarak incelenmesinde kuramsal bir çerçeve oluşturulur. Epistemolojik yönüyle mutluluğun eleştirilmesi, mutluluğu inceleyen bilim dallarının metodolojik ve kuramsal yetersizliklerine vurgu ile açıklanır. Yazarlara göre bu yetersizliklerin varlığı ile mutluluk biliminin objektif ve doğru olduğu iddiası tartışılmalıdır. Mutluluğun sosyolojik olarak eleştirilmesinde ise mutluluğun sosyal şartlardan bağımsız bir olgu olduğu fikri reddedilir ve süregelen atomize ve bireyseli toplumun, kolektivist toplum anlayışı üzerindeki üstünlüğü bu çerçevede tartışılmalıdır. Fenomenolojik olarak ise kitap bir tezata işaret eder. Mutluluğun sürekli aranması ve ulaşılabilecek bir nesne gibi konumlandırılması, bireylerde bir otokontrol mekanizmasına yol açmaktadır. Son olarak yazarlar mutluluk biliminin etik yönüne yer verir. Mutluluk bilimi çerçevesinde bireylerin mutlu olma görevi bulunmaktadır. Sosyal gerçekliğin soyutlandığı mutluluk anlatısında, toplum içerisinde dezavantajlı kesimler, içinde buldukları sosyal şartlara bakılmaksızın başarısız ve suçlu kişiler olarak görülürler. Kitap, incelemelerini kategorize ederek sistematik bir eleştiri kurar ve bu sayede mutluluk söylencesinin toplumsal etkilerini daha kapsamlı bir çerçevede inceler. Yazarların akademik geçmişleri ile paralel olarak kitabın incelemeleri çok disiplinli bir yaklaşıma sahiptir. Sunulan kuramsal çerçeve ışığında, mutluluk hem yapısal hem bireysel düzeyde ayrıntılı bir şekilde incelenir.

Yazarlar ilk bölümde siyaset ve mutluluk arasındaki bağı ortaya çıkarır. Özellikle psikoloji alanında Martin Seligman'ın ortaya attığı pozitif psikoloji anlatılarına bu bölümde oldukça fazla yer verilir. Vakıflar ve psikoloji akademisi arasındaki ekonomik ilişkilere yer vererek kitap, neoliberalizmin ve pozitif psikolojinin simbiyotik ilişkisini somutlaştırır. Mutluluğun objektifleştirilmesi ve iktisadi bir gösterge olarak incelenmesi, söz konusu işbirliğinin bir sonucu olarak değerlendirilir. Pozitivist metodoloji ile mutluluğun incelenebilir hale getirilmesi yani kitabın mutluluğun ölçülmesine yönelik metodolojik eleştirisi, mutluluk epistemolojisi ile doğrudan bağlantılıdır. Metodoloji eleştirisi Birleşmiş Milletler ve OECD gibi uluslararası kurumların mutluluk ölçeklerine atıfla somutlaştırılmıştır. Ayrıca bu kurumların yaklaşımları, neoliberalizm çerçevesinde evrilen sosyolojik yapının küresel boyutta tezahürünü gözler önüne sermiştir. Mutluluğun siyasi incelemesi Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ele alınarak devam eder. Söz konusu metinde belirtildiği gibi mutluluk bir amaç olarak “tartışmasız biçimde iyidir” (Canabas ve Illouz, 2023, s. 54). Ancak mutluluğun doğası gereği iyi olduğu varsayımı, bu kavramın politik ve ekonomik temellerini maskeleymektedir.

Mutluluğun sosyal gerçekleri gizlemek amacıyla bir araç olarak kullanılması ulusal politikalarda gözler önüne serilmiştir. İngiltere’de 2010 ekonomik gerilemesinde, hükümetin ulusal gelişimin göstergesi olarak mutluluk indekslerini benimsemeyi teklif etmesi ele alınmıştır. Çarpıcı bir örnek olarak, veritabanları incelendiğinde tartışmasız olarak iyi olarak atfedilen mutluluk indekslerinin, özellikle gelişen ülkelerde, eşitsizlik ile doğru orantılı olduğu saptanmıştır. Bu durum mutluluk ekonomistleri tarafından toplumsal eşitsizliğin bireysel olarak daha fazla umut yarattığı ve dolayısıyla mutluluğa pozitif etkisi şeklinde değerlendirilmiştir. Bu yönleriyle kitap mutluluk epistemolojisinde, bilimin ve özellikle nicel verilerin rolüne dikkat çekerek mutluluğun sosyolojik olarak incelenmesinde metodolojik bir soruna da işaret etmiştir. Ayrıca kitabın siyasi bağlamda mutluluk incelemesi, Foucault’un mutluluk incelemesi ile benzerlik taşır. Foucault mutluluğu “bir hal” ve “araç” olarak nitelendirmektedir. Dahası devletin amacının insanları mutlu etmek olduğu anlatısı, mutluluğu bir siyasi güç anlatısı haline de getirir (Martin vd. 2021, s. 204). Her iki incelemede de mutluluğun siyasi yönü ve devletin mutluluğu amaçlarına uygun bağlamda yorumlanması durumu bulunmaktadır.

Kitap ikinci bölümde, mutluluğu, ideolojiden bağımsız görünen bireyselci yaklaşımların meşrulaştırılmasında kullanılan bir anlatı olarak değerlendirir. Kişilere atfedilen psikolojik mutlu olma görevi, toplumda yapısal eksikliklerden doğan problemleri ve çelişkileri kişilerin bireysel problemi haline getirdiğini iddia eder. Kişilerin mutluluklarının sosyal ve ekonomik şartlar ele alınarak incelenmesi yerine mutluluğun yalnızca psikolojik ve duygusal bir sorun olarak algılanması, birey ve toplum arasındaki bağımsızlığı güçlendiren bir anlatı kurmaktadır. Bu çerçevede geliştirilen politikalar ulusal eğitim hedeflerini de etkilemiştir. Pozitif eğitimin öğrenci profili tanımı, mevcut ekonomideki güncel değerlerle son derece sıkı bağlara sahip terimleri içermektedir. Esneklik, uyum, kendine saygı, güven ve inisiyatif sahibi olmak gibi, öğrencilerin sahip olması gereken özellikler öne çıkarılmıştır. Bu yönüyle kitap, pozitif psikoloji ile bağdaştırılan ve teşvik edilen mutluluğun, sosyal yapının her alanındaki etkisine değinmiştir. Psikanalist ve Eric Fromm’un öğrencisi Rainer Funk, kitabın sunduğu argümanlarla paralel olarak, postmodern toplumlarda bireysel mutluluğunun kişiselleştirildiği ve olumlu telkinlere fazlaca yer verildiğine dikkat çekmiştir. Funk bu durumu bireyin kontrolde olduğu ve “yapma becerisi” anlatısının yüceltilmesi olarak yorumlamaktadır. (Funk, 2013, s. 51). Söz konusu yapma becerisi kitapta ele alınan kişilerin mutluluğa ulaşmalarındaki bireysel sorumluluklarını yerine getirebilmesi için önemli bir araç seti sunmaktadır.

Kitap argümanlarını yine desteklenen programlar ve verilen fonlara atıfta bulunarak güçlendirmiştir. İngiltere’de ilkokullara yönelik uygulanan SEAL programı, öğrenci ve öğretmenlere “duygularını yönetmeyi”, “kendileri ve öğrenme yetenekleri hakkında iyimser olmayı”, ve “kendileri hakkında iyi hissetmeyi” öğretmeyi amaçlamıştır (Canabas ve Illouz, 2023, s. 105). Kitap eğitimde bu dönüşümü tedavisel (therapeutic) olarak nitelendirir ve bunun eleştirel düşünme becerisine gölge düşürdüğünü vurgular. İncelenen tüm politikaların tamamının apolitik sunumu, pozitif psikolojinin ideolojik bir araç olarak en güçlü yönüne işaret etmektedir. Kitabın bu yönü eleştirel kuram altında yer verilen ideolojinin görünmezliği ve doğallığına benzerlik gösterir. Psikoloji biliminin apolitik konumuna da dikkat çekilir. Seligman’a atıf ile psikologlar statükoyu koruyan “uyum mimarları” olarak tanımlanır (Canabas ve Illouz, 2023, s. 110).

Dış unsurların kişi üzerindeki sözde etkisizliği, sonsuz bir otonomi yanılgısına yol açmaktadır. Dahası mutlu olmanın iş hayatında başarının ön koşulu haline gelmesi, mutluluğun artık bir ekonomik değere denk geldiği veya metalaştığı anlatısını desteklemektedir. Mutluluğun otonomi ile ele alınması özünde Amerikan değerleri ile ve dolayısıyla neoliberal politikalarla organik bir bağa sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri bağlamında mutluluğa erişim, mutluluğu elde etme gibi amaçlar her zaman bireysel düzeyde değerlendirilmektedir, herhangi bir dış etken özgürlüğü kısıtlayıcı bir anlatı olarak anlaşılmaktadır.

Mutluluk çerçevesinde çalışma ortamları hem çalışan hem de işveren boyutlarında incelenmiştir. Bu doğrultuda iş hayatının mutlu etme ve kendini gerçekleştirme anlatıları çerçevesinde tekrar düzenlenmesi yeni iş pozisyonları da

yaratmıştır. Google, IKEA ve Lego gibi şirketlerin de entegre ettiği CHO (Chief Happiness Officer) pozisyonu, çalışma ortamını mutluluk çerçevesinde düzenlenmesinden sorumlu kişileri temsil etmektedir. Ticari girişimcilik, dayanıklılık, pes etmeme ve optimizm gibi değerler, başarıyı güdümlleyen değerler olarak benimsenmektedir. Bu bağlamda verilen eğitimlerde, ekonomik sınıf fark etmeksizin herkesin girişimci olabileceği ve bu zihniyetten faydalanabileceği vurgusu vardır. Ancak kitap karşı argüman olarak girişimciliğin en yüksek olduğu ülkelerdeki (Uganda, Tayland, Brezilya, Kamerun ve Vietnam) zayıf ekonomiye ve yüksek işsizlik oranlarına dikkat çekmiştir. Kitabın anlatımını önemli ölçüde güçlendiren somut verilerin bir araya getirilmesi, her bir argümanı destekleyerek içeriğin genel etkisini ve inandırıcılığını arttırmıştır.

Kitap mutluluk bağlamında kelimeler türeterek anlatısını özgünleştirmiştir. İngilizce commodity kelimesinden türetilen emodity, mutluluğun metalaştırılarak piyasa içinde konumlandırılmasına atıfta bulunur. Yine psycitizen kelimesi de psychology ve citizen kelimelerinin birleşiminden türetilmiştir. Psycitizen, sürekli mutluluğu arayan, gelişmeye gayret eden ve kendini gerçekleştirmenin psikolojisiyle sıkı bağlarını olduğunu düşünen bireyin tanımı olarak türetilmiştir. Psycitizen'in sahip olması gereken üç temel özelliğe ayrıca yer verilmiştir: duygusal öz yönetim, özgünlük ve gelişme. Kitap yine, sağlık anksiyetesine sahip kişi anlamına gelen "hypochondriac" kelimesinden "happychondriac" kelimesini türetmiştir. Kişi bu anksiyete ekseninde kendini mutlu ve başarılı olmakla yükümlü bir marka veya proje olarak kurgulamaktadır. Bu endişe ile kişinin mutluluğu özdenetimi alışkanlık haline getirmesi öngörülmektedir. Foucaultcu bir perspektiften kitap söz konusu denetimi, ideolojiyi doğal ve evrensel bir anlatıya dönüştürmesi olarak değerlendirir. Duygusal öz yönetim nihayetinde bireyin kendini denetime tabi tutarak mevcut ideolojiyi benimsemesini kolaylaştırır ve bilimsel gerçeklerle temellendirir. Dahası Foucault'nun çalışmalarında da kişiye içkin mutluluk arayışları aynı yönden eleştirilir. Foucault'a göre kişilerin psikolojilerini anlamlandırma altında devamlı kendini irdelemesi, bir kendini anlama edimi değil, bir "kendine eğilme" edimi olarak adlandırılır (Martin vd. 2021, s. 182).

Kişinin kendine içkin olması ve kararlarından tamamen sorumlu olması, neoliberalizmin ön kabulü olan ve iktisat alanında hakim homo economicus fikrinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Yazarlar söz konusu özgünlük söylencesini, bu anlatının tüketim ile olan ilişkisine dikkat çekerek açıklarlar. Yapılan her seçimin bireyin özgünlüğünü yansıttığı fikri, tüketimin kimlik inşacı rolü olduğu fikirleriyle paraleldir. Post-modern tüketim çalışmaları bağlamında kimlikler parçalı ve sabit olmayan bir olgu olarak değerlendirilir. Bu bağlamda nesnelere anlamı ve kişilerin kimlikleri tüketim yolu inşa edilir. Kişilerin orjinallikleri ayrıca bir marka gibi de incelenir (Wilska, 2002). Kişilerin iş bulma, başarı ve ekonomik durum şartlarını iyileştirilmeleri için sürekli bir gelişim halinde olmaları gerekmektedir. Bu özelliklere sahip olması gereken birey, marka zihniyetiyle anlamlandırılır. Bu yönüyle kitap, bireylerin öz bilincinin, meta gibi kurulduğuna ve kendini gerçekleştirme anlatılarının bu yapı üzerine inşa edildiğine işaret eder. Hayatın başarı ekseninde bir proje olarak düşünülmesi, bireylerde "mutlu olamama" stresi yaratmaktadır. Kişiler mutlulukları ile ilgili aşırı düşünme ve aşırı kaygılanma durumuna düşerler.

Kitap mutluluk üzerine kurulmuş indirgemeci anlatıyı her yönüyle inceleyerek, pozitif psikoloji ve mutluluk biliminin meşruiyetini sorgulamaktadır. Epistemolojik, sosyolojik, fenomenolojik ve etik boyutları kapsayan eleştirel yönleri ile yazarlar, finansal çıkarlar ve pozitif psikoloji endüstrisi arasındaki karmaşık bağları, özellikle siyasi bağları, ele almıştır. Yazarlar, sonsuz mutluluk arayışının ekonomik bir kaygı haline gelmesini, sosyal gerçekliği gölgeleyen yönlerini çarpıcı örnekler kullanarak ortaya koymuştur. Mali destekler, eğitim programları, uluslararası kurumların politikaları ve iş hayatından örnekler ile kitap eleştirel bir kuram tartışmasının ötesine geçerek, sunduğu argümanları temellendirmiştir. Her ne kadar ekonomik temelli bir anlatıya sahip olsa da kitap paralelliklerine rağmen Marksist kurama yer vermemiştir, ancak Marksist kuramdan beslendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kitabı güçlü kılan diğer bir yönü, farklı disiplinlerden faydalanarak, ilgi çekici bir yöntemle mutluluğu kapsamlı olarak inceleyebilmesidir. Kitap,

iddialarını ekonomi, eğitim, psikoloji ve politika gibi çeşitli alanlardan toplanan çarpıcı kanıtlarla destekleyerek argümanlarını gerçek dünyayla ilişkilendirmiş, okuyuculara çok yönlü bir bakış açısı sunmuştur.

Kaynaklar / References

Canabas, E. ve Illouz E. (2023). *Mutlu Yurttaş İmalatı*. (Çev. Tufan Göbekçin). İstanbul: İletişim Yayınları.

Funk, R. (2007). *Ben ve Biz Postmodern insanın psikanalizi*. (Çev. Çağlar Tanyeri) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Martin, L. H., Gutman, H., ve Huton, P. H. (Ed.). (2019). *Kendini Bilmek Bir Michel Foucault Semineri*. (Çev. James Cem Yapıcıoğlu). İstanbul. Profil Kitap.

Wilska T. (2002). Me -- A Consumer? Consumption, Identities and Lifestyles in Today's Finland. *Acta Sociologica*, 45(3), 195–210. <http://www.jstor.org/stable/4194930>